

Ключевые слова: гражданское общество, технологии развития гражданского общества, государственная стратегия развития гражданского общества.

Zelenko G. Technologies of Civil Society Development: Practice of Postcommunist Countries

In the process of civil society development only the state has the power to issue regulations, creating a legal space for the activities of NGOs. This makes it possible to form a government program to promote civil society. This publication refers aimed to examine the basic components of state programs in CEE and the Ukraine.

Keywords: civil society, technology, development of civil society, the government strategy for the civil society development.

УДК 321.7:111.82

Остапенко Марина Анатоліївна,

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова

**ЄДНІСТЬ У РІЗНОМАНІТТІ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ
СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО ЖИТТЯ**

У статті досліджується одна з важливих проблем демократичної організації життя – збереження і підтримка цілісності суспільства за умов його диференціації, пошук моделі співжиття в умовах нових викликів та загроз.

Ключові слова: демократія, демократична культура, плюралістичне суспільство, єдність, культура співжиття.

З кінця ХХ ст. актуальності набула парадигма багатоманітності систем і структур, яка засновується на розумінні цінності людини. Реальністю сучасного життя є феномени диференційованого, плюралістичного суспільства, полікультурності, які посилюються процесами глобалізації, стрімким розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, що відкривають кордони, культури, пов'язують континенти тощо. Ці явища і процеси спонукають до осмислення одного з головних питань – як зберегти і підтримувати цілісність (від ціннісної до територіальної) сучасного суспільства, в якому існує безліч інтересів, уподобань, свобода вибору, розмаїття соціальних груп, об'єднань громадян, що і ознаками демократичного життя.

Проблема діалектичного поєднання «єдине – множинність» вирішувалася у визначенні деяких фундаментальних моделях пояснення світоустрою – монізмі, дуалізмі, плюралізмі, ризомоморфізмі та інших. Історичний розвиток різних епох вказує на зміну типів світогляду – моністичного, дуалістичного, плюралістичного тощо. Західні науковці зазначають, що ХІХ ст. – це епоха моністичного світогляду, ХХ ст. – епоха плюралістичного світогляду у філософії, методології науки, мистецтві, політиці, ідеології, моралі (як виключення – це запровадження тоталітарного політичного режиму з культивуванням моністичного світогляду). Можна продовжити цей перелік і визнати, що початок ХХІ ст. – це епоха постмодерністського плюралізму, згідно з яким реальність – це світ розмаїття, серій, схожого й переходів.

В європейському контексті після того, як міжнародні структури усвідомили вплив іноземних спільнот (іммігрантів) на поліетнічний та полікультурний характер суспільств актуалізується ідея полікультурності, полікультурного суспільства. Значна частина науковців вважають, що сутність полікультурного суспільства не повинна зводитися до простої сукупності груп і спільнот з різними культурами, мовами, етнічним походженням і релігіями. Це звужує його розуміння. Полікультурне суспільство охоплює не лише наявність різних

груп, а й особливості взаємодії між ними. При чому не лише як відносини за схемою «більшість – меншість», а як відносини між групами, з'ясовуючи за допомогою історії, значення культури кожної з них в суспільстві та зіставляючи її з принципами раціоналізму та свободою совісті, незалежно від того, становить ця група більшість чи меншість суспільства. Також необхідно враховувати те, що, по-перше, подібні відносини потребують формату взаємодії, переговорів, адже групи взаємодіють у контексті нерівності балансу сил. По-друге, політика більшості й поведінка щодо ідентифікації меншин пов'язані; меншість часто ідентифікує себе у відповідь на умови, нав'язані політичним і соціальним оточенням, тобто політична спрямованість більшості впливає на рішення груп-меншин щодо вибору позиції щодо суспільства, елементами якого вони є.

Полікультурне суспільство є таким, що складається з багатьох неоднорідних спільнот. Індивіди, які утворюють ці спільноти, також зазнають впливу полікультурності, що загалом позначається на суспільному організмі. Також належність людини до однієї спільноти не виключає її належність і до іншої спільноти, яка містить першу: обидві можуть взаємно доповнюватися, конкурувати або протистояти.

Рада культурного співробітництва Ради Європи розглядає полікультурне суспільство як суспільство політичне, яке будується на засадах прийняття загальних правил комунікації, що зумовлює одну або кілька офіційних мов, єдину правову систему, демократичне правило соціального консенсусу, повагу до прав людини, свободу індивіда від тиску з боку громади. Концепт полікультурного суспільства мусить враховувати мовну і правову єдність, яка згладжує, а за потреби й обмежує культурні відмінності. Проте вони вказують на те, що існує певний поріг, який не можна переступати у праві груп чи спільнот-меншин підтримувати свої культури. Його перевищення призводить або до відмови розуміти офіційну мову чи мови відповідних країн, або до вимоги встановити юридичні норми, незалежні від тих, що діють у відповідних країнах (наприклад, особистий або сімейний статус), чи права, що суперечили б принципам, на які спирається західна демократія (наприклад, автономність державної сфери і релігії) [7, с. 66].

Полікультурне суспільство визначається як суспільство, де групова відмінність не має «випинатися» на фоні інших культур залежно від соціального класу, віку чи покоління, статі, території тощо. Для полікультурного суспільства наявними є процеси асиміляції та інтеграції. Асиміляція в широкому розумінні – це процес, під час якого відбувається пристосування представників різних спільнот (меншин, іммігрантів) до моделей поведінки країни-господаря. Стосовно культурної асиміляції, то цінності домінуючої культури можуть співіснувати із власною збереженою культурною ідентичністю. У контексті культури меншин і домінуючої культури інтеграція розкривається через здатність зіставляти і обмінюватися – з позицій рівності й співучасті – цінностями, стандартами, моделями поведінки як з боку іммігранта, так і з боку суспільства, що його приймає. Інтеграція – це поступовий процес, під час якого нові мешканці стають активними учасниками економічного, соціального, громадянського, культурного й духовного життя країни, що їх прийняла. Воно передбачає інтеграцію комунікативну, тобто, з одного боку, інтеграцію між інструментами й мережею комунікації суспільства, що приймає, а іншого – між інструментами й мережею комунікацій спільнот іммігрантів. Інтеграцію як соціокультурний процес не слід ототожнювати з расовою інтеграцією, яка полягає у створенні системи громадянської рівності між спільнотами різних рас у межах однієї держави, що є різновидом інтеграції політичної – основи інтеграції соціокультурної. Отже, взаємозалежність, конфронтація, обмін і позиція рівноправності характеризують соціокультурну модель інтеграції, яку французький науковець К. Клане називає «плюралістична інтеграція» [Цит. за: 7, с. 74].

С. Дрожжина систематизувала основні ознаки полікультурного (європейського) суспільства: множинність внесків інших культур та цивілізацій до національної культури і спадщини (мова, економіка, історія, науки, повсякденне життя тощо); подрібнення та

глобалізація культури, яка відзначається, зокрема, новими технологіями інформаційних та комунікаційних мас-медіа; мовний та етнокультурний плюралізм як наслідок історичного формування багатьох держав-націй у Європі; поширена присутність у багатьох країнах Європи циган та кочових народів, представники яких відзначаються своєю культурою; регіональний плюралізм (регіони як історичні, культурні, географічні або економічні цілісності); культурний плюралізм, що є наслідком змішування народностей у результаті остаточного осідання за останні часи мігрантів з економічних та політичних причин; культурні залишки, які період колонізації та деколонізації сформував у суспільній свідомості, і, відповідно, бачення іншого (стереотипи, упередження, колоніальні суперечності); культурне розмаїття європейських суспільств – історична пам'ять, яка живе у зв'язках, якими населення Європи поєднане з діаспорою [3, с. 239].

Сучасний соціокультурний простір є не стільки кількісним, однорідним, скільки якісним, неоднорідним, фрагментованим. Підсумовуючи наведені вище тези, можна визначити полікультурне суспільство як суспільство складне, як систему, сформовану з численних більш дрібних спільнот, що постійно розвиваються та взаємодіють. Зокрема, А. Перотті визначає полікультурне суспільство як своєрідну «золоту середину» між крайньою одноманітністю і варіаціями «на всі випадки», основними характеристиками якого є різноманітність культур, соціальна згуртованість і толерантність як спосіб їх співіснування. Російський дослідник М. Матіс дає таке визначення полікультурного суспільства: «це найважливіша й основна категорія соціальної філософії й теоретичної соціології, що означає історично конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежностей, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримки зразка взаємодій у системі» [Цит. за: 6, с. 18].

Одиницею полікультурного суспільства є певна соціально-культурна група (за різними ознаками), яка характеризується традиціями, спільними нормами поведінки і особливістю сприйняття політичних відносин.

У контексті сучасних реалій нашого суспільства цікавими, на мій погляд, є три моделі полікультурного суспільства, які запропонувала вітчизняна дослідниця М. Рудь: різноманіття у єдності (у результаті суспільство – це перспективна цілісність, що використовує стратегію демократичного об'єднання народів та їхніх культур для прогресивного розвитку; таке суспільство може асоціюватися з багатобарвною гармонією фарб у єдиній картині); одноманітне «монолітне» (така модель суспільства заснована на доктрині «стирання граней», «стирання істотних розбіжностей», «створення монолітного суспільства» тощо; цілісність такого суспільства спирається на жорстке придушення унікальної розмаїтості етнічних, регіональних, місцевих та інших особливостей; основним принципом керівництва й життєдіяльності такої цілісності є тоталітаризм); різноманітно-розчленоване суспільство (основним керівним принципом є «розділяй і володарюй»; цю модель характеризує роз'єднаність і хаос, усі етнічні утворення та їхні культури відособлені й не контактують між собою) [Див. 6, с. 37].

Ця класифікація супроводжується трьома основними процесами, які відбуваються у взаємодії культур: асиміляції (культурне поглинання), акомодатії (вимушене опанування мови іншої культури) і культурного відбору (вибіркове добровільне опанування цінностей іншої культури).

Новий імпульс феномен полікультурності отримав з розвитком систем комунікації, виникненням нових комунікативних систем, популяризацією інтеркультурної взаємодії. Разом з тим, варто усвідомити, що полікультурний простір неможливий без утвердження в суспільній свідомості установок на взаємодію між індивідами й різними групами. Полікультурність середовища не передбачає розчинення в ній особистості, а також його уніфікації та деперсоналізації. Для побудови власної долі людина має обрати у цьому середовищі те, що для неї найбільш сприятливе.

Демократична політична культура і загалом демократична організація суспільства будується на основі плюралізму як принципу (різномаїття ідей, поглядів, позицій, форм активності тощо), так і ціннісної основи. Ідеться про плюралізм як відображення, а з іншого боку - стимулювання різноманіття суспільно-політичного буття, усвідомлений вибір ефективних шляхів побудови та вдосконалення суспільства, вимога до суб'єктів підтримувати і стимулювати це різноманіття.

Плюралізм втілюється в феномені політичних субкультур, які акумулюють інтереси різних соціальних сегментів суспільства, але при дотриманні консенсусу з головних і принципових для всього суспільства питань. Це наявність цілої низки субкультур – професійних, молодіжних, етнічних, територіальних, релігійних та інших – з власними ознаками, орієнтаціями, формами активності, способами дій, стилями культурного споживання тощо. Варто розуміти, що, по-перше, не всі вони орієнтовані на підтримку соціокультурної єдності соціуму, частина з них опиняється на маргінесі або в опозиційному просторі. По-друге, за умов кризи довіри, субкультурна варіативність стає додатковим чинником поляризації суспільства.

На думку Р. Далья, «субкультури звичайно формуються навколо етнічних, релігійних, расових, мовних відмінностей, спільного історичного досвіду або успадкованих міфів». У перших дослідженнях поліархії вчений до субкультур не включає партійно-ідеологічні, проте пізніше він визнав, що «демократія не прижилась у країнах, де партійно-ідеологічні субкультури відігравали важливу роль, як у Чилі 1973 року» [2, с. 537].

Намагаючись виділити наявні політичні субкультури в політичній культурі певного суспільства, варто погодитись з Р. Далем у тому, що не кожна група породжує свою політичну субкультуру, а лише та, члени якої поєднані спільним і специфічним досвідом відтворення політичного життя, мають і зберігають свою «субкультурну спадщину» (Р. Даль).

Практика свідчить, що сучасні процеси викликають суперечності, конфлікти ідентичностей – соціально-політичної, культурної – між новим і традиційним етнічним світобаченням, з ідентифікаційними установками, базованими на державному суверенітеті. Процеси глобалізації спрямовані на уніфікацію і тим самим суперечать різноманітності націй і народів, різноманітності ідентичностей. З іншого боку, відмінності є головним структуротворчим фактором соціального життя, адже у всіх соціальних дискурсах присутня ідея відмінностей – способів життя, смислів, парадигм.

Соціологи справедливо відзначають, що культурно, етнічно, мовно, расово, релігійно гетерогенне суспільство є дуже вимогливим, не визнає догматизму. У таких умовах виникає дефіцит механізмів об'єднання індивідів, їх груп у єдине ціле [Див. 1, с. 93].

Політична наука і практика нині пропонує кілька варіантів вирішення проблеми єдності у різноманітті сучасного демократичного життя. Серед них наступні.

1. Поліархія як спосіб організації життя (Р. Даль). У розумінні вченого, субкультурний плюралізм – це існування і взаємодія між різними субкультурами; кількість ліній, за якими культура (і відповідно суспільство) розділяється на субкультури. Вчений називає Швейцарію, Бельгію, Австрію, Голландію країнами з найсильнішим субкультурним плюралізмом (розділеність мовою, релігією). Чим виразнішою є субкультура, тим сильнішим є ототожнення з нею у суб'єктів, і тим більше вони взаємодіють між собою і менше – із суб'єктами інших субкультур. Р. Даль відзначає, коли більшість суб'єктів однієї субкультури проживає все своє життя практично у повній ізоляції від суб'єктів інших субкультур, вони існують ніби окремою нацією всередині країни. Багато питань і проблем розв'язуються майже виключно в межах цієї субкультури. У ситуації, коли представники однієї з субкультур відчувають, що їй загрожують дії або наміри суб'єктів з боку іншої субкультури (або інших субкультур), виникає конфлікт, який може мати вибухову силу. Це загрожує самосвідомості особистості та групи, їх сталому укладу життя, а також викликає глибокі та сильні емоції. Якщо суперечки не можуть бути виправдані й урегульовані шляхом

переговорів, то все це призводить до перетворення розбіжностей між різними субкультурами у жорстокі конфлікти, що не піддаються розв'язанню за допомогою переговорів. У країні, де постійно виникають такі конфлікти, існування поліархії навряд чи є можливим [2, с. 538]. Тобто, за Р. Далем модель поліархічного суспільства передбачає паралельне, мирне співіснування різних субкультур та переговори як основа їх взаємодії.

2. Співгромадська (консоціативна) демократія (А. Лейпгарт). Її суть – створення умов для співіснування в суспільстві різних субкультур, що може вирішити деякі найбільш гострі суперечки між його сегментами. Такий тип демократії А. Лейпхарт називає «консоціативна демократія», основними елементами якої є: правління великої коаліції політичних лідерів, що є представниками усіх значних сегментів суспільства зі змішаними культурами; обопільне вето – рішення, які впливають на життєві інтереси окремої субкультури, не можуть прийматися без згоди її лідерів; основні субкультури представлені в кабінетах та інших органах, які приймають рішення, приблизно пропорційно їх кількості; пропорційність також може використовуватися і щодо призначених на державну службу; кожна субкультура має високий ступінь автономності в розв'язанні питань стосовно її внутрішньої діяльності. Якщо питання зачіпає загальні інтереси, то рішення повинні прийматися всіма сегментами з приблизно пропорційним ступенем їх впливу. Проте з решти питань прийняття рішень та їх виконання можуть бути доручені окремим сегментам [8]. Тобто основа співіснування субкультур за цією моделлю – коаліційність, пропорційне представлення інтересів цих груп в органах влади.

Вчений називає країни, які підтверджують успіх об'єднаних систем у зменшенні потенційно дестабілізаційного ефекту субкультурних конфліктів. Це – Австрія, Бельгія, Голландія та Швейцарія. Хоча цей шлях, безумовно, і не надає стовідсоткових гарантій встановлення стабільної демократії, проте пропонує певний шанс для цього.

3. Модель громадянської інтеграції і мультикультуралізму. Результатом наукового пошуку стало виокремлення цих двох моделей вирішення проблеми співіснування представників різних культур, хоча цей поділ є достатньо умовний.

Модель громадянської інтеграції будується на ідеї доповнення різноманітності культур єдиною громадянською і заохоченням такої додаткової культурної однорідності другорядними методами, переважно соціально-економічними. Наприклад, такою є американська політика «плавильного котла», яка не заперечувала національні культури у побуті і водночас заохочувала засвоєння іммігрантами єдиних громадянських норм на основі оволодіння англійською мовою, а також сукупних норм культури т. зв. «білої протестантської більшості». Попри низку недоліків, недосконалостей, ця модель, маючи різні модифікації, була поширеною у США, а також Європі до 60-х років ХХ ст.

Модель мультикультуралізму виникла у 70-ті роки ХХ ст. і була спрямована на заохочення групового культурного різноманіття та співіснування громад у межах єдиної держави. Ця модель існує нині в багатьох країнах Європейського Союзу і також має певні недоліки.

Основна вада, за що критикують мультикультуралізм, – це відродження і посилення роздрібненості суспільства на духовно-культурній основі. Проте суперечності між іммігрантами та корінним населенням не завжди обмежуються етнічними або культурними причинами. Це суперечності соціального характеру, пов'язані з боротьбою за робочі місця, соціальний статус, якісну освіту. Культурний складник, тобто те, що зумовлено походженням іммігрантів, не відіграє тут вирішальної ролі. Однак часто соціальні суперечності сприймають і видають за культурні. У свою чергу така культуралізація соціального призводить до етнізації політичних чинників.

Для розуміння переваг і вад мультикультуралізму потрібно звернутися до феномену культури як системи цінностей, норм та правил поведінки в певному соціумі. Тому узгодження між собою кількох культур передбачає узгодження насамперед їх цінностей. Отже, головним принципом мультикультуралізму є принцип узгодження цінностей культур.

Оскільки цінності для носія культури мають позасвідомий, імперативний характер, то єдиний шлях такого взаємного узгодження – визнання важливості кожної цінності, що входить до складу кожної з усієї множини культур. Мультикультуралізм утверджує повагу до розбіжностей, при чому не заперечує пошуку єдності («єдність у багатоманітності»). Такою єдністю, цементуючим фактором, як зазначає С. Дрожжина, у полікультурному, фрагментованому суспільстві можуть стати тільки загальнолюдські цінності, дотримання прав людини в усіх сферах життя (у т. ч. й захист прав національних, мовних, політичних, релігійних меншин), а отже, процес неухильної демократизації суспільства [4, с. 104].

Підтримуємо думку науковців, що мультикультуралізм не є універсальною формулою для вирішення суперечок, конфліктів у сучасних суспільствах, має суперечливий характер. Можливо, він є певним історичним епізодом, проявом короточасної «зворотної хвилі», що завершує цикл індустріальної модернізації [3; 4]. Більшою мірою мультикультуралізм – це один із принципів політики культури в полікультурному суспільстві, який має правове закріплення. Небезпечно його культивувати як ідеологію сучасного суспільства, на основі якої створюються політичні сили, діяльність яких може значно актуалізувати одну зі сторін мультикультуралізму – підтримку розмаїття культур, що у кінцевому рахунку призведе (і як показує досвід Великої Британії, Франції, Німеччини призводить) до значної фрагментації, поляризації, конфліктності суспільства. Європа нині занепокоєна зростанням різних форм політичного екстремізму, сепаратистських проявів.

Нині Європа шукає нову формулу співжиття представників безлічі груп, культур та націй, яка б урахувала культурні відмінності в широкому їх спектрі, що наявні у сьогоденних суспільствах, і виклики глобалізаційних та інформаційних процесів. Це актуальна наукова і практична проблема, яка має об'єднати зусилля філософів, політологів, соціальних і етнопсихологів, соціологів, культурологів, правознавців. У цьому напрямі робляться певні кроки.

Одним з яких є створення у 2010 році з ініціативи Генерального секретаря Ради Європи Т. Ягланда «Групи видатних осіб», яка підготувала доповідь «Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі XXI століття». На основі доповіді у червні 2011 року було прийнято рекомендацію 1975 (2011) ПАРЕ.

У доповіді визначені основні ризики для цінностей Ради Європи: зростання нетерпимості; зростання підтримки ксенофобських і популістських партій; дискримінація; існування практично безправного населення; паралельні суспільства; ісламський екстремізм; втрата демократичних свобод; можливе зіткнення «свободи віросповідання» і свободи вираження поглядів [5, с. 8]. Також Групою запропоновано принципи, відповідно до яких Європа може відреагувати на ці загрози. Насамперед, це «потреба щонайменшої згоди на обов'язкове виконання закону, а також спільне розуміння закону та шляхів його зміни», а також важливість громадської думки [174, с. 8].

Принцип єдності у різноманітті для сучасного демократичного життя передбачає визнання його гетерогенності; взаємодію різних суспільних груп на основі визнання загальнолюдських цінностей і комунікації між ними; розуміння, повага і виконання закону.

Основа спільного життя за сучасних умов – це взаємоповага і розуміння, міжкультурний діалог і освіта. Культура співжиття разом у різноманітному, але інтегрованому суспільстві потребує формування і розвиток комунікації, діалогу, полілогу, дискусій за участю політиків, громадянського суспільства, профспілок, молоді, науковців, освітян, ЗМІ, місцевої влади, що формує відкритість шляхів для максимального контакту й обміну між представниками різних соціальних груп. Усі громадяни у демократичній державі повинні мати право голосу, мають бути почутими при ухваленні різноманітних законів, але жодна релігія чи культура не може бути використана як засіб виправдання при порушенні цих законів.

Література:

1. Волков Ю. Г. Социология : учебник для вузов [Текст] / Ю. Г. Волков, И. В. Мостовая ; под ред. проф. В. И. Добренькова. — М. : Гардарики, 1998. — 429 с.
2. Демократія : [антологія / упоряд. О. Проценко]. — К. : Смолоскип, 2005. — XXVIII + 1108 с. — («Політичні цінності». Вип. 1).
3. Дрожжина С. В. Полікультурність сучасної України [Текст] / С. В. Дрожжина // Інтелект. Особистість. Цивілізація : Тематичний збірник наукових праць із соціально-філософських проблем. — Донецьк : ДонДУЕТ, 2003. — Вип. 1. — Т. 2. — С. 232 – 243.
4. Дрожжина С. Мультикультуралізм : теоретичні і практичні аспекти [Текст] / С. Дрожжина // Політичний менеджмент : наук. журн. / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. — 2008. — № 3. — С. 96 – 106.
5. Жити разом : поєднання різноманітності і свободи в Європі ХХІ століття [Текст] / Пер. з англ. — Львів : Літопис, 2011. — 112 с.
6. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи : навчальний посібник [Текст] / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. — Херсон : РІПО, 2006. — 92 с.
7. Перотті А. Виступ на захист полікультурності [Текст] / А. Перотті. — Львів : Кальварія, 2001. — 128 с.
8. Lijphart A. Democracy in Plural Society [Text] / A. Lijphart. — New Haven : Yell University Press, 1977. — 248 p.

Остапенко М. А. Единство в многообразии как один из принципов организации современной демократической жизни

В статье исследуется одна из важных проблем демократической организации жизни - сохранение и поддержание целостности общества в условиях его дифференциации, поиск модели общежития в условиях новых вызовов и угроз.

Ключевые слова: демократия, демократическая культура, плюралистическое общество, единство, культура общежития.

Ostapenko M. Unity in diversity as one of the principles of modern democratic life

In the article one of important problems of democratic organization of life is probed is a maintenance and support of integrity of society at the terms of his differentiation, search of model of cohabitation in the conditions of new calls and threats.

Keywords: democratic, democratic culture, pluralism society, unity, culture of cohabitation.

УДК 323.2

Перегуда Євген Вікторович,

доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури

**ГУМАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ –
СПРОБА ПОСТКЛАСОВОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ**

Гуманізація політики стала наслідком змін в способі виробництва матеріальних та духовних благ. Вона полягає в зростанні креативності політичної діяльності за умов альтернативності соціального розвитку. Гуманізацію не слід розглядати як однозначний позитивний процес.

Ключові слова: гуманізація, комунікація, індивід, альтернативність, креативність.